

RECENZE

Michal V. Šimůnek – Antonín Kostlán (eds.), *Biografický slovník obětí nacistické perzekuce 1939–1945, svazek 1 (A–K)*, Praha 2019, 352 s., ISBN 978-80-246-3614-6

Centrum dějin vědy je specializovaným pracovištěm v rámci Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, jehož základní orientaci na nejnovější dějiny se kabinet nejvíc blíží svým dlouhodobým zaměřením na témata spojená s perzekucí vědců v českých zemích v období nadvlády nacistického a komunistického režimu. Po řadě konferencí věnovaných vědě v letech 1938 až 1989 organizovaných bezprostředním předchůdcem centra (někdejším Výzkumným centrem pro dějiny vědy) v 90. letech zúročuje během uplynulého desetiletí své systematické bádání v tomto směru zejména v obsáhlých encyklopedických dílech. Po encyklopedii S. Štrbáňové a A. Kostlána (editoři) *Sto českých vědců v exilu*, Praha 2011, věnované osobnostem vědy vypuzeným v období vlády komunistické strany (1948–1989), a biografickém slovníku M. V. Šimůnka a A. Kostlána (ed.), *Disappeared Science*, Praha 2013¹, zachycujícím oběti rasové perzekuce v letech 1939–1945, předkládají Šimůnek s Kostlánem výsledky dlouhodobých projektů vlastních i svých spolupracovníků v prvním díle *Biografického slovníku obětí nacistické perzekuce 1939–1945*.

Stejně jako u výše zmíněných encyklopedií jsou také osobnosti v tomto slovníku zařazeny do kontextu vývoje – respektive jeho narušení – vědeckých institucí, vědní politiky i směřování vědeckých škol a jejich představitelů v podobě úvodních kapitol. Autorem první z nich s názvem *Perzekuce vědců v Protektorátu Čechy a Morava během druhé světové války – úvodní studie* (s. 11–40) je M. Šimůnek. Východiskem k poměrně stručnému, ale systematickému přehledu násilných proměn vědecko-výzkumné infrastruktury v českých zemích v letech 1939 až 1945 je charakteristika prvorepublikového centralistického modelu řízení a fungování vědy, v němž dominovaly vysoké školy. Následují, zhruba chronologicky, etapy a formy zásahů do vědecko-výzkumné infrastruktury ze strany okupační administrativy a reakce na ně ze strany českých autonomních úřadů a vědecké komunity. Opatření okupačních úřadů jsou představena v kontextu nacistické vědní a vysokoškolské politiky obecně, akcentovány jsou pochopitelně nejzávažnější změny přímo v protektorátu (zejména uzavření vysokých škol v listopadu 1939). Mezi reakcemi z české strany jsou zmíněny například záchranné iniciativy představitelů vysokých škol z přelomu let 1939/1940, mezi alternativami a změnami akcentů například následné přesuny směrem k aplikovaným výzkumům, především v technických, případně zemědělských nebo lékařských vědách, doprovázené mj. rozvojem výzkumných infrastruktur v rámci výrobních podniků. Na druhém konci spektra důsledků nacistických

¹ Recenze in: *Dějiny věd a techniky* 47, 2014, 2, s. 129–131.

zásahů proti české vědě stojí podvázání a eliminace humanitních disciplín, i když i zde jisté manévrovací prostory nadále existovaly (mj. v podobě odborných společností, časopisů, muzeí, knihoven nebo soukromých pracoven). Zmíněny jsou též další dobově specifické (až extrémní) podmínky fungování českého vědeckého a vysokoškolského provozu, jakým byla „exploatace a defraudace“ majetku českých vědeckých institucí jejich německými protějšky nebo „pragmatičtější přístup“ v podobě umožnění vysokoškolského studia některým kategoriím českých studentů na vysokých školách v říši. Druhá část úvodní studie se posouvá z institucionální na personální rovinu a sleduje formy a stupně perzekuce. V rámci časově první, nej-systematičtější, nejdrastičtější a rozsahem i důsledky nejmasovější vlny pronásledování tematizuje rasovou perzekuci židů, která se pochopitelně nevyhnula ani osobnostem vědy, ať již jazykově české nebo německé (této skupině pronásledovaných byl věnován již zmíněný slovník *Disappeared Science*). Smutnou skutečností je, že na protizidovských opatřeních v akademické sféře (a obdobně též ve vzdělávacích profesích typu lékařů či právníků) se aktivně podílely již od tzv. druhé republiky též česká administrativa a profesní svazy. Jedním z důsledků protizidovských perzekucí v této oblasti bylo silné zastoupení vysokoškolských absolventů, ať již působících ve vědeckých pozicích nebo v odborné praxi, mezi politickými emigranty. Také perzekuce nebo alespoň nejrůznější omezování (jazykově) českých vědců a příslušníků vzdělaných profesních skupin souvisela s celkovým přístupem okupačního režimu vůči české společnosti a postupně omezovaným zbytkům její administrativní, případně kulturní autonomie. Šimůnek dopady uzavření českých vysokých škol jednak kvantifikuje (počty postižených), jednak podrobněji charakterizuje podoby omezování, zásahů i perzekuce (vedle vlastního uzavření škol s naprostým zákazem výuky např. omezování publikačních možností nebo cenzura) na jedné straně a formy alternativního profesního uplatnění, nebo dokonce vědecké činnosti (povolení badací činnosti na některých dosavadních vysokoškolských pracovištích, zejména klinikách, přechod do státních služeb, podnikového výzkumu nebo soukromé sféry) na straně druhé. Charakterizován je též obecný, ovšem diferencovaný a v čase se proměňující přístup německé strany k tzv. „vrstvě inteligence“. Zvláštní část kapitoly je věnována odbojovým aktivitám českých vědců a příslušníků „inteligence“, na ně reagujícím formám a rozsahu německého teroru (individuální, plošný) i jeho obětem.

Klíčem k biografickým heslům je druhá úvodní stať *Oběti z řad vědců a akademiků – vymezení tématu* (s. 41–47). Oba editoři v ní nejprve vymezují hlavní cíl publikace, jímž je „první souhrnná dokumentace důsledků nacistické okupace pro personální složení vědecké obce v českých zemích v druhé polovině 30. let a první polovině 40. let 20. století... zejména... bezprostřední ztráty na životech“, a stručně hodnotí dosavadní (neuspokojivý, protože převážně selektivní) stav poznání. Klíčovou částí vymezení tématu jsou kritéria, podle kterých byly osobnosti do slovníku zařazeny

(dlouhodobá vědecká kariéra v českých zemích; působení na vysokých školách; dosažení jistého stupně excelence v oboru; politická nebo rasová perzekuce; násilné či nepřirozené úmrtí v jejím důsledku; úmrtí během války nebo těsně po ní). Důležitou součástí kapitoly je základní charakteristika pramenné základny, svědčící o systematickosti a hloubce podniknuté heuristiky. Ze zmíněných archivů a databází (velmi často zahraničních), jmen osobností zmíněných v poděkování i rozsáhlých seznamů pramenů a literatury u jednotlivých hesel vyplývá mj. velmi úzké sepětí výzkumů autorského kolektivu s bádáním jejich zahraničních kolegů.

Vlastní heslář obsahuje 71 biogramů zpracovaných celkem 24 autory a autorkami, každý v rozsahu dvou až (výjimečně) 10 stran (historik Kamil Krofta). Autorsky se na heslech podílel nejvíce Michal Šimůnek, který je autorem nebo spoluautorem 27 biogramů, převážně (i když ne výhradně) lékařů, kteří též reprezentují nejčastěji zastoupené obory (19). Autory dalších hesel jsou kolegové nebo kolegyně z Ústavu pro soudobé dějiny (například druhý nejvíce zastoupený autor Tomáš Hermann) a historikové (převážně specialisté na dějiny vědy) z jiných akademických nebo vysokoškolských pracovišť (například známý autor slovníkových děl Josef Tomeš). Biogramy jsou jednotně koncipovány, obsahují údaje o rodině, průběhu studií, odborné kariéře, charakteristiku odborného díla, popis účasti v odboji, respektive formy perzekuce, případně připomenutí druhého života obětí. Součástí hesel jsou údaje o zdrojích členěné na osobní pozůstalost, existuje-li, archivní prameny, tištěné prameny a sekundární zdroje, odkaz na bibliografii a odkaz na foto (malá portrétní fotografie je součástí všech hesel). Vnitřní hodnocení obsahu jednotlivých hesel je nad možností této recenze.

Závěrem nelze jinak než parafrázovat hodnocení publikované již v recenzi na slovník *Disappeared Science*: dílo (zvláště po dokončení jeho druhého svazku, který zvýší počet zahrnutých osob zhruba na dvojnásobek) je nejen jedinečným východiskem pro další studie, ať již biografické, prosopografické či jiné (dějiny institucí, oborů, vědeckých škol apod.), ale též významným památníkem obětím nacistické perzekuce *sui generis*.

PETR SVOBODNÝ

Schwarzer Tod und Pestabwehr im frühneuzeitlichen Hermannstadt. Pestordnungen der Stadtärzte Johann Salzman (1510, 1521), Sebastian Pauschner (1530) und Johann Stubing (1561). Robert Offner, Thomas Şindilariu vyd. Hermannstadt (Sibiu) – Bonn: Schiller Verlag 2020, 231 s. ISBN 978-3946954-82-8

Táto práca ako výsledok medzinárodnej spolupráce obsahuje príspevky k téme mor v ranom novoveku. Úvodnú všeobecnú stať o more napísal nemecký emeritný

profesor z Kolína nad Rýnom Klaus Bergolt (známy prácou *Černá smrt v Evropě*, Praha 2002), autorom prehľadu morových epidémií v sedmohradskom Sibiu (nem. Hermannstadt) v ranom novoveku je bývalý riaditeľ budapeštianskej Semmelweisovej knižnice pre dejiny medicíny László A. Magyar, štúdia o troch lekároch, ktorí pôsobili istý čas ako mestskí lekári v Sibiu, je dielom Roberta Offnera z Regensburgu, ktorý je okrem svojho odboru transfúznej medicíny aj Privatdozent z dejín medicíny. Tento autor pôvodom zo Sedmohradska je známy svojimi prácami o inom sedmohradskom rodákovi, Tomášovi Jordanovi, moravskom protomedikovi. Na teoretické práce nadväzujú faksimile morových traktátov troch mestských lekárov zo Sibiu: *De preservatione a pestilentia et ipsius cura opusculum* (Viedeň 1510) a jeho nemecká verzia *Eine nützliche ordnung und regiment wider die Pestilenz* (Viedeň 1521) od Johanna Salzmannu a *Wie Mann sich halten Soll, In der Zeidt der unütigen Pestilenz*, prepis diela Sebastiana Pauschnera, vydaného v Sibiu v roku 1530. Originálny exemplár sa nezachoval, prepis je obsiahnutý v práci B. Révész, ktorá bola publikovaná v Archiv für Geschichte der Medizin 1910 a editori publikujú aj faksimile tejto štúdie. Z diela tretieho uvádzaného autora, Johanna Stubinga, *De Pestilentia libri tres*, ktoré vyšlo vo Viedni v roku 1561, teda až po odchode autora zo Sedmohradska, je v knihe len krátky predslov a jeho nemecký preklad, pretože celé rozsiahle dielo je k dispozícii online. Všetky diela vznikli ako reakcia na morové epidémie v Sibiu a odrážajú opatrenia, ktoré zaviedli títo lekári a ktoré, ako tvrdí R. Offner, čiastočne platia dodnes, aj v čase pandémie koronavírusu. Medzinárodnosť dopĺňa jeden z editorov, rumunský historik Thomas Şindilariu zo Sibiu ako aj rumunsko-nemecké vydavateľstvo Schiller Verlag. Diela sú zaujímavé aj pre českého a slovenského čitateľa, pretože Sebastian Pauschner bol spišský Nemec z Levoče a Johannes Stubingus je Štubík z Königštejna, moravský rodák. Robert Offner sa venuje hlavne jeho životu, len krátko samotnej práci, ktorá si podľa autora vyžaduje ďalšie skúmanie. Dielo Štubíka z Königštejna nespomína Karel Černý vo svojej knihe *Mor 1480–1730. Epidemie v lékařských traktátech raného novověku* (Praha 2014).

FRANTIŠEK ŠIMON